

"מונעים מהוגנות ומונעים גזענות"

3 שיעורי פתיחה לבתי הספר היסודיים –

"העוגן ההוגן שלי"

תודתנו ל:

יעל בריל, אורית ברג, עינב לוק - משפ"י

אורית צעירי, טלי שוחט- מפתח הלב

באסמה חלבי, ציונה כסיף, מלכה ערפאת, דניאלה פרידמן, מורן רוזנפלד, צוקית שמידט- המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים

ברלנטי אלחג' - אגף א' במגזר הערבי

השכט השכט בקוקר יצאנו לדרכנו
מיאית שלא אמרנו הכונו בשתיקה.
צקבות הסצרה היו ככל מקוט
ידצנו שצויה עוד דרק ארוכה.

...

אחר כק לרחה השמש ברק וברחמיט
והאירה באור חדש את האימה והתקווה,
וכל מי שהיה שט ביקש לו ניחומיט
בחסד ומסירות, סליחה ואהבה.

רחל שפירא

מונעים מהוגנות ומונעים גזענות

מערכת החינוך שואפת לקדם ערכי הוגנות, שוויון ודמוקרטיה תוך מניעת פגיעה באחר, מניעת אפליה חברתית ומניעת גזענות. לקראת שנת הלימודים תשע"ה מבקש משרד החינוך לשים דגש על חיזוק מסרים של פיוס וערבות הדדית שיודגמו, הלכה למעשה, בשיח חברתי מכבד המקדם הבנת נקודת הראות של קבוצות שונות בחברה, מאפשר אמפטיה וקרוב לבבות ומבהיר את יסודות המוסר והחוק בנושא "גילויי גזענות".

העיסוק בנושאים מורכבים אלה יתקיים לאורך כל שנת הלימודים, בהתאם לסוגיות שיעלו בקרב התלמידים, לפי צו השעה ובאופן מותאם לגיל הלומדים.

עם פתיחת הלימודים נעסוק בהגברת מודעות אנשי החינוך והתלמידים לתהליכים החברתיים המתרחשים בקרבנו, בזיהוי האפיונים וההשלכות של חיים בחברה רבת תרבותית, ובקידום שיח והתנהגויות מכבדות המאפשרות מוגנות חברתית ואף התקרבות או קירבה בין הקבוצות. בהמשך השנה נעמיק את הטיפול החינוכי והערכי בנושא "מונעים מהוגנות ומונעים גזענות".

להלן שלושה מערכי שיעור המתמקדים בסוגיית ההוגנות כתשתית לקראת העיסוק בנושא מניעת גזענות. נקודת המוצא מתייחסת לכך שעיסוק במרכיבים העמוקים של הוגנות על גווניה השונים תוביל להטמעת ערך ההוגנות והרגישות לפגיעה לא הוגנת באחר כתשתית ובסיס לשיח ועיסוק במניעת גזענות.

הנחיות למנחה: את התהליך החינוכי המוצע להלן יש לקיים לאחר שאפשרנו לאנשי החינוך לשוחח ולהביע את רגשותיהם בעקבות המלחמה ואירועי הקיץ, לשהות בסיפורי "הקיץ האחרון שלהם", לשתף, להקשיב ולזהות את רקמת הקולות הייחודיים בחדר.

יש להקדיש מספר מפגשים על פי הצרכים העולים בקרב המורים והתלמידים, על פי מעגלי הפגיעות ובהתאם לעקרונות המופיעים באתר [שפינ"ט](#).

התהליך משלב שלושה מערכי שיעור המתמקדים בערך ההוגנות כתשתית לקראת העיסוק בנושא מניעת גזענות.

עיסוק במרכיבים העמוקים של ערך ההוגנות על גווניו השונים תוביל להטמעתו כערך אשר מהווה תשתית ובסיס לשיח ועיסוק במניעת גזענות.

מערכי השיעור המוצעים בנושא זה מיועדים להוראה במהלך החודש הראשון של שנת הלימודים ומהווים הכנה/הקדמה לטיפול בנושא מניעת גזענות

אז מה זה בעצם "להיות הוגן"?

שאלנו את הילדים מה זה "להיות הוגן"? והם ענו, שזה אומר להיות חבר טוב, כזה שלא מרמה חברים בשביל להשיג יותר דברים. הוגן הם הסבירו, זה להיות בשוויון עם אחרים "אם היא עזרה לי אז גם אני צריכה לעזור לה". פשוט להיות "פייר" עם אחרים, למשל במשחק ולא לעשות משהו שהם לא יכולים לעשות. להיות הוגן לדעתם, זה אומר לא לרמות, לא להיות מישהו כזה שאומר "אתה חייב לי את זה ואת זה". להיות הוגן זה אומר להיות נחמד, להיות טוב לחברים שלך. להסתכל על הסביבה ולהתחשב בעוד אנשים חוץ מאשר בעצמך. היה גם מי שאמר, שלהיות הוגן זה "להיות פיירי" זאת אומרת – סבון כלים ☺ ילדים מבריקים, תרתי משמע...

יש להם המון תשובות והבנות חשובות. בתוך תפיסת העולם החברתית שהם מפתחים, אנו מבקשים להציע להם להתייחס אל המושג "להיות הוגן" בקצה אחד של הרצף, כשבקצה השני של הרצף נמצאים "אפליה וקיפוח".

במנעד שבין שני המושגים נשאף שהתלמידים יפנימו לעצמם מחוונים מוסריים, רגשיים ורעיוניים שיתורגמו לכלים יעילים בבחירת התנהגויות חברתיות הוגנות ומתחשבות. מחוונים שיעזרו להם לזהות ולהימנע מהתנהגויות חברתיות, שאינן הוגנות ויתנו להם עוצמה פנימית לא לשתוק מול עוולות ותופעות חברתיות אשר יוצרות קיפוח, אפליה וגזענות בסביבתם.

רגע לפני שמדברים עם הילדים על פחד מהשונה ושנאת הזר, על אפליה וגזענות או על קיפוח, אנו מבקשים להפנות את מבטם לחוויה הרגשית הכל כך בסיסית של "הוגן ולא הוגן"... מה שהם קוראים "זה לא פייר" או "זה לא הוגן". מה שאנחנו מכנים חוסר צדק או עוול. "הוגן", לפי המילון הוא מי שאינו מקפח או מפלה אף אחד, ראוי, צודק. השיחה אודות מושג ההוגנות והחוויה שמאחוריו יהוו תשתית לעבודה הכיתתית בנושא סובלנות ושוויון פיתוח עמדה ביקורתית כלפי תופעות של גזענות ואפליה.

תלמידינו גדלים בעולם רב תרבותי, חשוף ונגיש. החיים ב"עולם חשוף" מחדדים את העיסוק בברור זהות מתוך המפגש עם זהויות נוספות. רב תרבותיות מזמנת עושר ומגוון, אך גם מחדדת קונפליקטים ושונות. העיסוק בנושא מפגש עם "האחר" ופתיחות כלפיו צריך להתקיים במעגלים מתרחבים. נטיל את "העוגן ההוגן שלי" וממנו נפליג ואליו נשוב. העוגן שיעזור לתלמידים לזהות את חוויית ההוגנות ראשית בתוכם, בהמשך בתוך העולם הכיתתי שלהם ומשם החוצה והלאה במעגלים מתרחבים לקהילה, לעם, לארץ ולעולם... כל הזמן מתוך דיבור וחיבור "לעוגן ההוגן" הפנימי שלי.

אנחנו נפגיש את הילדים עם סוגיות הוגנות אישיות, נתבונן על זה במבט כיתתי חברתי ונגיע עד קונפליקטים לאומיים ורב לאומיים.

במהלך השנה נעסוק בנושא הפחד מהשונה והפחד מלהיתפס כשונה. נציע את עושר השונות והרבגוניות. נעבוד על זכויות האדם, זכויות הילד, על חופש הביטוי ועל כבוד האדם.

נלמד לשזור בשיחה בינינו מושגים כגון הוגנות, אפליה, אכפתיות, אמפתיה, חמלה, סטיגמה, דעות קדומות, הכללה, סטריאוטיפים. שרירותיות, עוולה, אחריות, אחריות חברתית, כוחניות, שונות, קבלה, שוויון ועוד.

נעזור לתלמידים לפתח מבט פנימי רגיש המאמין בהוגנות, צדק ושוויון, כלפיהם וכלפי כל אדם.

נעזור לתלמידים לחדד אוזן רגישה לתופעות חברתיות של אפליה וגזענות המתרחשות בתוכם או לידם.

אנו תקווה כי בתהליך תהיה למידה משמעותית, רלוונטית לחיי התלמידים בבית הספר ומחוצה לו, בארץ ובעולם.

3 שיעורי פתיחה לבתי הספר היסודיים – "העוגן ההוגן שלי"

מטרות שיעורי הפתיחה:

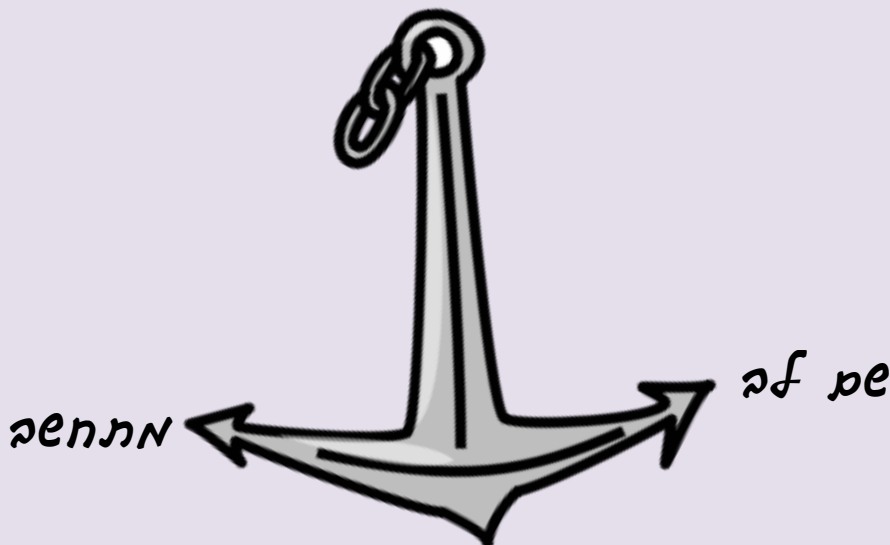
1. העמקת הבנת התלמידים את המושג "הוגנות"
2. ברור עמדות ורגשות התלמידים כלפי המושג "הוגנות"
3. חיבור רגשי לחוויית הוגנות ולחוויית חוסר הוגנות
4. העלאת המודעות והרגישות הנדרשות להוגנות ושוויוניות
5. פיתוח רגישות ויכולת אבחנה וזיהוי למצבים בלתי הוגנים ואפליה.
6. עידוד בחירה בהתנהגות הוגנת

בחרנו לשלב במערכים מטאפורה מארגנת – "העוגן ההוגן שלי": נציע לתלמידים עוגן פנימי של שני מחוונים אשר עוזר להם לבדוק את עצמם בסיטואציות חברתיות שונות. התלמיד יבדוק האם הבחירה שעשה הוגנת בעזרת שתי שאלות העוגן – האם אני שם לב למה שאני רוצה וצריך ולמה שהחבר שלי רוצה וצריך? האם אני מתחשב גם בי אבל גם בחבר שלי?

העוגן ההוגן שלי

בכל מצב שמסתובב
אני שם לב ומתחשב.
משתדל להיות חבר הוגן
גם כשאני עונה "לא"
וגם כשאני עונה "כן".
שם לב ומתחשב:
מה עובר לי בלב? מה אני חושב
שם לב ומתחשב
מה עובר לו בלב? מה הוא חושב?
כדי להיות חבר הוגן
אני חוזר לעוגן ההוגן

העוגן הוגן

שיעור ראשון - על הוגנות ועל שוויוניות

אוכלוסיית היעד: כיתות א-ו

משך זמן מומלץ: 50 דקות

אביזרים נחוצים: שלושה בריסטולים לבנים בגודל רבע גיליון (הגודל נקבע ביחס לגודל הכיתה - קטן יחסית למספר התלמידים בכדי לבחון את יכולת ההתחשבות זה בזה).

הערה: ניתן לבצע פעילות זו בעזרת לוח חכם.

מטרות השיעור:

- העלאת המודעות והרגישות הנדרשות לחלוקה הוגנת ושוויונית במשאב משותף
- הקניית המושגים: הוגנות, נגישות שוויונית למשאב מוגבל, חלוקה.
- הכרות והתנסות במצבים שונים של חלוקה הוגנת ומתחשבת במשאב מוגבל המשותף.

מהלך השיעור:

שלב א:

- המורה מבקשת מכלל התלמידים בכיתה לגשת לשולחנה עליו מונח בריסטול אחד וקופסת טושים.
- כל תלמיד מוזמן לבחור טוש ולכתוב את שמו הפרטי על גבי הבריסטול ולשוב למקומו.
- לאחר שכל התלמידים קיבלו את ההזדמנות לכתוב את שמותיהם, מתבוננים יחד על הגיליון.

דיון :

מה התרחש כאן בינינו במהלך התרגיל?

מה הרגשתם? מה חשבתם?

האם שמות כל התלמידים רשומים על הבריסטול? אם לא, מהם הגורמים לכך?

אם כן, מה אפשר לכלל התלמידים לבוא לידי ביטוי?

האם כל השמות כתובים באותו גודל?

המורה תשאל את התלמידים שכתבו את שמם גדול/ קטן/ קטוע/ בצד/ בפינה כל אחד בתורו, האם כתבו את השם בגודל שרצו? האם הם מרצים ממוקום ומגודל השם? מדוע?

מה אנחנו יכולים ללמוד מהפעילות על הצורך בהתחשבות ובמתן מקום לאחר? האם אנחנו רוצים לשנות משהו ולעשות אחרת?

שלב ב:

המורה והכיתה עורכים את התרגיל פעם נוספת.

לאחר סיום התרגיל מתבוננים בבריסטול בהשוואה להתנסות הקודמת ודנים בשווה ובשונה.

מהן התחושות ביחס לתוצר הקודם? מדוע? האם לדעתכם עמדתם במשימה בצורה שונה הפעם? מדוע? (תכנון מוקדם, התחשבות, הוגנות, נגישות שווה, שוויון וכו').

סיכום:

העלו אירועים מחיי היום יום בכיתה בהם נדרש שימוש משותף במשאב (מגרש, כדור, משחק, זמן דיבור בכיתה, זמן מחשב ועוד) ונדרשת חלוקה הוגנת בין מספר התלמידים.

כיצד חשוב להתנהג באירועים אלה כדי שכל אחד יוכל לעשות שימוש הוגן במשאב?

אילו ערכים מרכזיים באו לידי ביטוי בהתנסויות ובחיי היום יום בכיתה?

נציג בפני התלמידים את "העוגן ההוגן שלי", נסביר אותו ואת שני המחווניים.

יישום:

1. במהלך השבוע, שימו לב וערכו רשימה של מצבים בהם בחרתם לשים לב ולהתחשב בחבר כדי להיות הוגנים כלפיו.

2. לאורך השבוע הקרוב, שימו לב למצבים בהם אתם מתבקשים או נאלצים לחלוק או להשתתף בדבר מה עם אדם אחר – רשמו את המצבים

תארו איך התבצעה החלוקה בכל מקרה

האם את/ה מרוצה מאופן ההתחלקות? הסבר מדוע

אם אינך מרוצה מאופן ההתחלקות הצע פתרונות אחרים.

שיעור שני - "קולות הוגנים"

אוכלוסיית היעד: כיתות א-ו

משך זמן מומלץ: 50 דקות

אביזרים נחוצים: חפצים לחלוקה "לא שוויונית" (הסבר בגוף השיעור)

הערות:

1. הדוגמאות שהובאו תשמשנה זרז לפעילות שבהמשכה יביאו התלמידים דוגמאות לביטויי מצבים הוגנים ולא הוגנים מתוך החיים במרחב הכיתה, בבית הספר ובסביבה.
2. השאלות שנכתבו בפעילות מותאמות לגילאי התלמידים ברמות השונות.

מטרות הפעילות:

- יצירת רגישות ויכולת אבחנה וזיהוי של מצבים בלתי הוגנים ואפליה.
- הקניית ידע וכלים לזיהוי מצבים של חוסר הוגנות ואפליה.
- שיום מצבים על הרצף מחוסר הוגנות ועד הוגנות.
- עידוד בחירה בהתנהגות הוגנת.

תיאור תמציתי של הפעילות: המורה מחלקת רק לחלק מהתלמידים בכיתה חפצים שהביאה עמה לכיתה (בכיתות הנמוכות חשוב לחלק לתלמידים את אותו חפץ. בכיתות הגבוהות כדאי לגוון בחפצים, הדבר יאפשר שיח ודיון על הגוונים השונים של הוגנות על פני הרצף). מזמנים שיח ודיון סביב התחושות והחוויית של התלמידים, שקיבלו את החפץ לעומת התלמידים שנמנע מהם החפץ. הדיון יעסוק בשלושה היבטים - רגשי, חברתי וקוגניטיבי.

פתיחה במליאה:

- המחנכת מכינה חפצים כמספר שליש עד חצי מתלמידי הכיתה.
- המחנכת מודיעה לתלמידים על חלוקת החפצים לחלק מהם, ללא הסבר או תיווך.
- המורה תשתמש בשפת הגוף שלה על מנת לשדר העדפה לתלמידים שקיבלו את החפץ.

דיון:

- מה קרה כאן עכשיו? תאור מצב.
- מדוע לדעתכם לא חלקתי לכל התלמידים את החפץ? (התייחסות למשאב המוגבל)
- לתלמידים שכן קבלו חפץ - איך הרגשתם כאשר קיבלתם חפץ?
- לתלמידים שלא קבלו חפץ - איך הרגשתם כאשר לא קיבלתם?
- לתלמידים שכן קבלו חפץ - מה חשבתם כאשר קיבלתם חפץ?

• לתלמידים שלא קבלו חפץ - מה חשבתם כאשר לא קיבלתם?

• מי חושב שמגיע גם לו לקבל חפץ? למה?

• תארו את התנהגות המורה בעיניכם?

המורה תסכם חלק זה תוך שיקוף תגובות התלמידים.

פעילות המשך: המורה תחלק את הלוח לשני טורים. כותרת הטור הראשון: "קיבלתי חפץ" וכותרת הטור השני "לא קיבלתי חפץ". מצרפים סרגל פרצופים: (מוטרד, עצוב, כועס, עליז, שמח, לא אכפת לו). התלמיד יסמן "וי" ליד הפרצוף המתאים לתחושה שלו.

דין:

- אילו תחושות אפיינו את הפעילות? התלמידים ישתפו בתחושות שלהם כאשר המורה תדייק את תיאור התחושות כגון: חוסר הוגנות, עצבות, כאב, כעס, עלבון על ידי שימוש במושגים הרלוונטיים, כגון - קיפוח, הוגנות, עוולה, שוויוניות, צדק ועוד.
- האם אתם יכולים לחשוב על בחירה אחרת שהמורה יכלה לעשות במצב בו היא רוצה להעניק "חפץ" לתלמידים אך מספר החפצים שברשותה קטן ממספר תלמידי הכיתה? נעודד את התלמידים לחשוב על בנק רעיונות: חפץ לכל ילד, חפץ לכל זוג, חפץ לקבוצה, תורנות בחפץ וכו'

סיכום:

- מה אתה לוקח משיעור זה?
- מה חשבת לאורך כל השיעור? האם יש לך רעיונות נוספים להמשך?

יישום:

במהלך השבוע, שימו לב וערכו רשימה של מצבים בהם הרגשתם שמישהו היה לא הוגן כלפיכם כאשר לא שם לב לצורך שלכם ולא התחשב בכם.

ואולי גם תשימו לב למקרה אחד או שניים בהם גם אתם לא עצרתם לשים לב או להתחשב.

שיעור שלישי - להיות הוגן – על חוקים ועל חוקים שבלב...

אוכלוסיית היעד: כיתות ג-ו

משך זמן מומלץ: 50 דקות

אביזרים נחוצים: דפים צבעוניים בשני צבעים שמחולקים באופן שיוכלו להשלים זה את זה לשלם.

מטרות השיעור: בשיעור זה נעמיק עם התלמידים את החשיבה אודות המושג "להיות הוגן" (הוגנות). נזמין אותם לברר את העמדות שלהם כלפי המושג ואת האופן בו הם תופסים אותו בחיבור לידע אודות ההוגנות כחוק חברתי בכיתה ובכלל בחברה. במהלך השיעור נעודד את התלמידים לנוע בתוך הרצף של תפיסת ההוגנות, בין הוגן יותר להוגן פחות ובין הוגן בעיני לעומת הוגן בעיניך.

במקביל להרחבת המושג בתודעתם נפעל ליצירת הלימה בין עמדתם המוצהרת לגבי הוגנות לבין הבחירות ההתנהגויות שלהם, באמצעות דיאלוג פנימי בין הכוונה לבין מעשה, בין העמדה המוסרית לבין התרגום ההתנהגותי שלה.

מהלך השיעור:

פתיחה במליאה

המורה מבשרת לכיתה את הידיעה המרעישה: "בשורה טובה תלמידים! ממשלת ישראל הכריזה על הקמת "ממשלת הילדים של ישראל". ממשלה שתייעץ לראש הממשלה ולשרים בנושאים שונים וחשובים. כל בתי הספר בארץ קבלו תפקיד ותחום אחריות. יש בית ספר שמייעץ בנושאי שיעורי בית, אחר בנושא ממתקים וחטיפים. יש בית ספר שמייעץ בנושא מבחנים, בית ספר שמייעץ לגבי הורים ואחים ולגבי נימוסים.

בית הספר שלנו, אשר מפורסם בארץ כולה בהיותו בית ספר הוגן במיוחד, נבחר לנסח עצות וכללים בנושא "להיות הוגנים".

ובכן, יועצי "להיות הוגנים" בממשלת הילדים, בואו נברר לעצמנו יחד –

- מה זה "להיות הוגנים" לדעתכם? המורה מרכזת בצד אחד של הלוח מושגים, הסברים, תשובות.
- מה זה "להיות לא הוגנים" לדעתכם? המורה מרכזת בצד השני של הלוח מושגים, הסברים, תשובות.

מסתכלים על שני הטורים, מקריאים בקול וממשיכים לפעילות הבאה.

עבודה אישית

בממשלה, כמו בממשלה, על כל נושא אחראית וועדה. ולכל וועדה יש תת וועדה. ובכן אנחנו נתחלק כעת לשני חצאים. חצי מתלמידי הכיתה יקבלו (כל אחד מהם) דף ירוק. הם יהיו

הוועדה הירוקה. חצי מתלמידי הכיתה (כל אחד מהם) יקבלו דף צהוב. הם יהיו הוועדה הצהובה.

חברי הוועדה הירוקה, חשבו... וכתבו על הדף שלכם – **איך מתנהג ילד הוגן?**

חברי הוועדה הצהובה, חשבו... וכתבו על הדף שלכם – **מה חושב ומרגיש ילד הוגן?**

עבודה בזוגות

משסיימו, מתחלקים לזוגות – כל חבר וועדה צהובה חובר לחבר מהוועדה הירוקה. ביחד כל זוג הם "תת וועדה". תת הוועדה מחברת ומדביקה יחד את שני חצאי הדף. קוראת את שני החלקים. בודקת אם יש קשר ביניהם ומנסחת הצעת החוק משותפת בנושא "להיות הוגנים".

מתכנסים שוב במליאה

המורה תשאל: איך הרגשתם במהלך ביצוע המשימה? מה חשבתם על המשימה? האם הבנתם משהו חדש בעקבות הפגישה בין שניכם? מה הקשר בין "לחשוב ולהרגיש" לבין "להתנהג" באופן הוגן?

מנסחים יחד על הלוח את הצעת החוק הכיתתית שלנו בנושא **"להיות הוגנים"**

מביטים על ההצעה המנוסחת על הלוח ומזמינים את הילדים להקיף בצבע אחד את מרכיבי ההצעה שקשורים להתנהגות ובצבע שני את מרכיבי ההצעה שקשורים לרגשות ומחשבות.

מה דעתכם על ההצעה שלנו? האם היא מתאימה באמת לכל הילדים בישראל?

סיכום

נזמין את התלמידים לשתף: נסו להיזכר במקרה בו חשבתם מחשבה או הרגשתם הרגשה על "להיות הוגן" (בכיתה, בבית, כשראיתם סרט או קראתם ספר).

נסו להיזכר במקרה בו עשיתם משהו כי חשבתם שכך הוגן לנהוג.

יישום

בשבוע הקרוב נסו לשים לב ולהיות מודעים למחשבות ורגשות שתחוו לגבי "האם זה הוגן" ובדקו כיצד מחשבות ורגשות אלו משפיעים על הבחירה שלכם לפעול. כתבו במחברת את ההרגשות והמחשבות שלכם.

(נבחר תלמיד או שניים שיעתיקו את הצעת החוק לפלקט שייתלה בכיתה. ניתן לרכז על קיר משותף בבית הספר, קיר "העוגן ההוגן שלי", את ההצעות מהכיתות השונות.)